

DOSYA/KİTAP TANITIMI**ENGELS'İN "İNGİLTERE'DE EMEKÇİ SINIFIN DURUMU" KİTABI ÜZERİNE NOTLAR***Osman KEYSAN*, Eftal YILDIRIM**

"Bir insan, bir başkasına ölüme yol açan bedensel bir zarar verdiği zaman buna adam öldürme diyoruz ;saldırgan vereceği zararın öldürücü olacağını önceden biliyorsa o zaman buna cinayet diyoruz. Ama toplum yüzlerce proleterleri çok erken yaşta doğal olmayan bir ölümle yani kılıçla ya da kurşunla ölüm gibi zorba yollardan ölümle karşı karşıya geleceği bir konuma koyduğunuz zaman, toplumun o yaptığı bir bireyin yaptığı gibi ve aynı kesinlikte cinayetti ; toplum binlerce insanı yaşamın gereklerinden yoksun bıraktığı, içinde yaşayamayacakları konumlara soktuğu – kaçınılmaz sonuç olan ölüm gelinceye dek o koşullarda kalmaya yasanın güçlü eliyle zorladığı – bu binlerce mağdurun yok olacağını bildiği ve gene de bu koşulların sürmesine izin verdiği zaman, toplumun o yaptığı, bir bireyin yaptığı gibi ve aynı kesinlikte cinayettir; örtülü kasıtlı cinayettir ; hiç kimsenin kendisini savunmadığı bir cinayettir ; kimse katili görmediği için, mağdurun ölümü doğal görüldüğü için cinayet gibi olmayan cinayettir, çünkü suç bir şeyi yapmaktan çok yapmamanın sonucudur. Ama cinayettir. Şimdi İngiltere'de emekçi örgütlerinin tam bir isabetle toplumsal cinayet diye niteledikleri şeyi toplumun her gün, her saat yapı geldiğini kanıtlamam gerekiyor ; işçileri ne sağlıklarını korumalarına ne uzun yaşamalarına elvermeyen koşullar altında tuttuğunu kanıtlamam gerekiyor ; o koşulların, işçilerin yaşamsal gücünü yavaş yavaş, ucun ucun tahrip ettiğini ve zamanından önce onları mezara koşturduğunu kanıtlamam gerekiyor. Ayrıca, işçilerin sağlığı ve yaşamı açısından bu koşulların ne kadar zarar verici olduğunu toplumun bildiğini, ama o koşulları düzeltmek için hiçbir

şey yapmadığını da kanıtlamam gerekiyor. Yaptığının sonuçlarını bildiğini, bu nedenle eyleminin basitinden adam öldürme değil cinayet olduğunu, resmi belgeleri, parlamento ve hükümet raporlarını, suçlamamın belgeleri olarak ortaya koyduğum zaman kanıtlamış olacağım. " (ENGELS)

Yazar IV. bölümün girişinde yapıtının amacı ve içeriğini, bu eseri oluştururken hissettiklerini açık bir ifadeyle ortaya koyuyor. Bu satırlardan anlaşıldığı gibi yazar bu eseri ile, proletaryaya karşı işlenen cinayet suçunu ortaya çıkarmayı, sömürü düzeninin ve düzenin mimarı burjuvazinin suçlarını kanıtlamayı amaçlamıştır. Aslında bu satırlar eserin içeriği ve amacının anlaşılması için oldukça yeterli. Bu nedenle bu yazının amacı kitabın tanıtımının yanı sıra kitabın temel vurgularını içeren kendi içinde bütünlüğü de hedefleyen bir metin oluşturmaya çalışmak olacaktır.

1. SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi devrimi ile genel olarak 18. yüzyılın ilk yarısında buhar ve makineleşmenin imalat sanayiinde kullanılmasıyla gelişen süreç kastedilir. Kitapta da bu süreç ele alınıyor. Ancak sanayi devrimini incelemiş olan herkesin yabancı olmadığı bu sürecin ele alınışındaki özgünlük, bu tarihsel süreci "işçi sınıfının "durumu ile birlikte bir bütün olarak, neden – sonuç ilişkisi içinde ele almasıdır ; sanayi kapitalizminin evrimi, sanayileşmenin toplumsal etkileri, siyasal ve toplumsal sonuçlarının çözümlenmesinin, henüz bir kuram olarak ortada yokken Marksist teori ile neredeyse tamamen örtüşmesi oldukça etkileyici. Dolayısıyla bu kitap tezleri ve temel argümanları bakımından daha sonra aşılmış olsa

* Dr., Toplum ve Hekim Yayın Kurulu Üyesi

da bence kitabı farklı ve güçlü kılan, terminolojisi ve kuramsal çerçevesi daha sonra mükemmelleşecek olan Marksist teorinin en yalın haliyle ifadesini bulmasıdır. Yine bu nedenle akıcı, herkesin(özellikle bu günün sıradan işçisinin bile) anlayabileceği, bu alana özgü terminolojiye çok fazla gereksinimi olmayan güçlü bir anlatıma sahip.

Buhar makinesi ve pamuklu işleme makinelerinin bulunmasının sanayi devrimini başlatması ve bu durumun toplumsal etkileri, sanayi devrimi öncesi toplumsal yaşamla kıyaslanarak aktarılıyor. Sanayi devrimi sonrasında üretimin artması, olanakların genişlemesine rağmen "bir sınıf olarak" dünya sahnesine çıkmaya başlayan işçi sınıfının durumundaki kötüye gidişi, sefaleti ve nedenlerini inceliyor. Ancak bu kötüye gidişe ve sefalete rağmen proleterleşme süreci insanlığın gelişiminde ileriye doğru önemli bir adım olarak ele alınıyor ; devrim öncesi emekçilerin yaşamındaki durağanlığın neden olduğu görece huzura rağmen beyinsel olarak ölü oldukları ve konumlarının farkında olmadıklarını ifade ediyor ve ekleniyor ; " Sakin, otsu yaşamlarında huzurluydular, sanayi devrimi olmaksızın, sıcak-romantikse de insana yakışmayan bu yaşamdan asla çıkamazlardı. Gerçekte onlar insan değildi ; o zamana kadar tarihe rehberlik etmiş bir avuç aristokratın hizmetinde çalışan makinelerdi. "(ENGELS)

Özetle sanayi devrimi sonrası işçi sınıfının durumunun öncesinden daha kötü olduğu tespitine rağmen işçi sınıfının durumunun farkına varabileceği koşulların oluşmasının, bir sınıf olarak ortaya çıkmasının, insanca yaşayabileceği bir dünyayı istemesinin yolunu açtığı vurgulanıyor ; "Siyasal devrim Fransa için neyse, felsefi devrim Almanya için neyse, sanayi devrimi İngiltere için odur. Bu sanayi devriminin en önemli sonucu İngiliz proletaryasıdır. "(ENGELS)

2. SANAYİ KENTLERİ VE İŞÇİLERİN YAŞAMI

"Toplumsal bünyenin, tarihsel olarak kırsal yörelerde ortaya çıkan hastalığını, büyük kentler keskinleştirmiş, gerçek doğasını ve tedavi yollarını belirgin hale getirmiştir"(ENGELS)

Sanayi devrimi sonrası o güne dek eşi görülmemiş bir nüfus hareketi ile oluşan büyük kentler çelişkilerin, eşitsizliklerin ve sefaletin en yoğun yaşandığı yerler olarak ele alınmış. İşçi sınıfının nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu bu kentler ve fabrika kasabalarında insanlar nasıl geçinir, hangi koşullarda yaşar, büyük kentler onları üzerinde ne tür etkiler yapar ? Bu sorular tüm bağlantıları ve belirleyenleri ile ele alınarak yanıtlanmaya çalışılıyor.

Sanayileşme sonrası işçi sınıfının sefaleti resmi kayıtlar, mahkeme tutanakları, gazete haberleri ile desteklenmiş çok sayıda örnekle gözler önüne seriliyor. Bu örneklerle burjuvazinin işçileri nasıl bir sefalete, açlığa, hayvanların bile yaşayamayacağı "konutlara", sağlıklı yaşamayı imkansız kılan koşullara mahkum ettiği tüm çıplaklığı ve rahatsız ediciliği ile ortaya konuyor.

Kapitalist sanayileşmenin işçi sınıfı üzerine etkileri anlatılırken kentleşme, halk sağlığı, işçi sağlığı, burjuva hukuk ve eğitim sistemi üzerine yapılan tespitler ve eleştirilerin bu gün bile aşılamamış olması bence bu çalışmanın başarısını gösteriyor. Örneğin kitapta 5 yaş altı bebek ölümleri ve ortalama yaşam süresini gelir düzeyine göre ele alan tablolar, şehir planları ve işçi mahallelerinin krokileri, beslenme bozuklukları ve büyüme gelişme geriliklerinin değerlendirilmesi, enfeksiyon hastalıkları ve kronik hastalıkların epidemiyolojisi, çevre sağlığı ve işçi sağlığı gibi konuların ele alınış şekli sanırım bu gün bile bu konularla ilgilenenlere yol gösterecek düzeydedir.

Yazar bununla da yetinmiyor, toplumsal formasyonun ve kent yaşamının birey ve toplum üzerindeki etkilerini (sarhoşluk, hırsızlık, suça yatkınlık vs.) yabancılaşma ile ilişkilendiriyor;"Sarhoşluk burada, sarhoşun sorumlu tutulduğu bir ayıp olmaktan çıkmıştır, bir fenomen olmuştur; belli koşulların o koşullar üzerinde hiçbir irade gücü olmayan bir nesneye yaptığı, zorunlu kaçınılmaz etki haline gelmiştir. Bundan emekçiyi bir nesneye indirgeyenler sorumludur. " "Proleterin kendi konumunu iyileştirmek için yapabileceği her şey, karşı karşıya bulunduğu ve kendi denetiminde olmayan olasılıklar seli ile karşılaştırıldığında, okyanusta bir damla gibidir. O her türlü olasılıklar bileşiminin edilgen nesnesidir"(ENGELS)

Şimdi okuyacağınız satırlar ise günümüz metropollerinden biri için değil 1940'ların Londra'sı için yazılmış; "Yine de sanki ortak hiçbir yanları yokmuş gibi, birbirleriyle hiç ilgileri yokmuş gibi birbirlerinin önlerinden geçiyorlar; sözsüz tek anlaşmaları, karşı karşıya yürüyen kalabalık akıntıların birbirinin yolunu kesmemesi için, herkesin kaldırımında kendi yakasında kalmasıdır. Bu arada hiç kimse ötekine şöyle bir göz atma onurunu bahşetmeyi düşünmez. Yaban bir kayıtsızlık, herkesin özel çıkarı içinde kendisini duygusuzca yalıtması, bu insanlar sınırlı bir alanda üst üste yığıldığı ölçüde tiksindirici ve rahatsız edici hale geliyor. Bireyin bu yalıtılmışlığının, bu kendini düşünmeci sığılığın bu gün her yerde toplumumuzun temel ilkesi ne ölçüde bilincinde olursak olalım, bu, hiçbir yerde, burada, büyük kentte olduğu kadar utanmazca gerçek yüzünü ortaya koymuş, bu kadar kendi ayırımında olmuş değildir. İnsanların atomlarına ayrılışı, her biri kendi ilkesine sahip bir atomlar dünyası, burada aşırının en aşırısına varmış görünüyor. "(ENGELS)

3. KAPİTALİZM VE REKABET

"Rekabet, modern sivil toplumda -üretim ilişkilerinin gerçekleştiği alanda - egemen olan herkesin herkesle savaşının en tam ifadesidir. "(ENGELS).

Kitapta temel olarak üç farklı rekabetten söz ediliyor. Birincisi burjuvalar arası rekabet, ikincisi işçiler arası rekabet, üçüncüsü ve gün yüzüne çıkarılması gereken burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki rekabet, daha doğrusu savaşımdır.

Engels rekabet kavramı üzerinden kapitalizmin iktisadi eleştirisini kitabın genelinde de hakim olan yalın bir dille yapıyor. Burjuvalar arası rekabet ve spekülasyon hareketlerin hemen daima ihtiyacın fazlası bir üretime ve bunalımlara (döngüsel krizlere) neden olduğu, aslında kapitalizmin bir akıl dışılık ve plansızlık olduğu güncel örneklerle, ekonomi üzerine teknik bilgisi bulunmayan birisinin bile anlayabileceği bir dille anlatılıyor. Kapitalizmin temel çelişkinin karla satabileceğinden çok daha fazlasını üretmek olduğu, arzın her zaman talebi aştığı yine örnekler üzerinden anlatılarak kapitalizmin yapısal krizine vurgu yapılıyor. Öyle ki önceki bölümlerde çizilen sefalet tablosuna; birçok insanın ev, iş, giyecek, yiyecek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamamasına rağmen nasıl oluyor da üretim fazlası olduğunu sorguluyor. Elbette ki kapitalizm bugün olduğu gibi o gün de kar için ürettiyordu. Dolayısıyla kapitalist için talep bugün olduğu gibi o gün de sadece sağlam nakit parayla destekleniyorsa bir anlam taşıyordu. Kapitalizm bu batağa her zaman batır, çünkü o kar için üretim yapar, ihtiyaç için değil. Engels de kitabında bu yanıtları tüm açıklığıyla ortaya koyuyor, ayrıca Marksist değer teorisini daha o günden ana hatlarıyla anlatmayı başarıyor.

Tüm bunlara rağmen Engelsin işçiler arası rekabeti artık nüfus kavramı ve işçi hareketleri için olan önemi nedeniyle daha fazla önemsendiğini, bu konuya kitabında daha çok yer ayırdığını görüyoruz; "Ne var ki, işçilerin kendi aralarındaki bu rekabet –bu rekabeti yaratan da elbette ki kapitalist ilişkilerdir– işçi üzerindeki etkisiyle, bu günkü durumun en kötü yanındır; burjuvazini elinde proletaryaya karşı en keskin silahtır." (ENGELS)

Engels bu konuyu incelerken, artık nüfus ve işçiler arası rekabetin bölgesel ve etnik ayrımlarla beslenmesine örnek olarak ta İrlandalı göçmenlere ve onların yaşam biçimlerine değiniyor; "Eğer İngiltere, yoksul ve sayıca çok İrlandalı nüfusa emrindeki yedek güç olarak sahip olmasaydı, İngiliz sanayisi o hızlı genişleyişini gerçekleştiremezdi."

Burada İrlandalı göçmenlerin niteliksiz iş gücü ve ucuz emek olarak, artık nüfus olarak görülmesi ve bu durumun işçi ücretlerini dolayısıyla emekçilerin yaşamını olumsuz etkilemesi neden sonuç ilişkisi ile anlatılıyor. Bu konuda Engels sınıf mücadelelerini anlatırken şöyle diyecektir; "İşçiler kafaya koymuşlar ki, iş yapan elleriyle asıl gerekli olan nüfus onlardır, artı nüfus ise hiçbir şey yapmayan zengin kapitalistlerdir" (ENGELS)

4. BURJUVAZİNİN TUTUMUNA KARŞI İŞÇİ SINIFININ KENDİLİĞİNDEN VE KENDİ İÇİN HAREKETİ

Yazının buraya kadarki bölümüne bakarak aslında burjuvazinin tutumunu tahmin etmek hiç de zor değil. Şu çok net; burjuvazi işçileri insani varlık olarak değil sadece emek ya da el olarak görür. Burjuva yasalarla desteklenen kapitalist zaten üretim ilişkileri ve artı değer sömürsünün mağduru olan bu sınıfa (her an gerekebileceği için) zor uygulayabilmeyen

mekanizmalarını ve kurumlarını (ordu, polis, hukuk sistemi, eğitim sistemi, medya vs.) oluşturmuştur. Tüm bunlara rağmen mevcut durum işçileri kendi konularından ders almaya, birlikte hareket etmeye, güçlerinin farkında olmaya zorlar.

Engels işçi sınıfının içinde bulunduğu sefaletle karşı burjuvazinin tutumunu kendi memurlarının ifadelerine, raporlarına, gazetelerine ve kendi ideologlarının öne sürdüğü teorilere dayanarak aktarmaya çalışıyor. Yazar bu şekilde burjuvazinin yaptığı şeyin sonuçlarının tamamen farkında olduğunu başarıyla ortaya koymuş oluyor. Burjuvazinin " tahıl yasası " ile işçileri nasıl açlığa sevk ettiğini, kapitalizm için vazgeçilmez olduğu sabit olan "artı nüfus" sorununa karşı ne tür teoriler geliştirdiğini sıralayarak burjuvaziye suçlarını itiraf ettirmiş oluyor; "İnsana yönelik talep; başka herhangi bir meta için olduğu gibi, zorunlu olarak, insan üretimini düzenler; çok yavaş olduğu zaman hızlandırır, çok hızlı ilerlerse durdurur. Herhangi bir meta gibi eğer elde az işçi varsa, fiyatlar yani ücretler artar; işçiler daha çok gönenir, evlilikler artar; ve yeter sayıda emekçi sağlanana kadar daha çok çocuk doğar ve daha fazlası yaşatılır. Eğer elde çok fazlası varsa fiyatlar düşer, işsizlik, yoksulluk ve açlık ve onun sonucu olarak da hastalık artar, böylece artı nüfus ortadan kaldırılır." (Adam SMITH). . . (Görüldüğü gibi burjuvazi yaklaşımını açıkça ortaya koyuyor ve onlara göre bu durum oldukça olağan. Piyasanın kuralı böyle ise zavallı yardımsever burjuvaların ne suçu olabilir ki!). . . Malthus'un nüfus yasası ise Adam Smith'in söylediklerini bile oldukça masum bırakıyor. Malthus daha da ileri giderek en sonunda yoksulluğun cezalandırılması gereken bir suç olduğu yargısına kadar ulaşıyor. Burjuvazinin yargı sistemini, zor gücünü ve diğer ideolojik aygıtlarını hangi yaklaşımla oluşturmuş olduğu böylece yanıtlanmış oluyor.

Kitapta burjuvalar açısından bu durumun önemli handikaplarından biri olarak, kendi "asil" yaşamları ile işçilerin sefil ve aşağılık yaşamlarının iç içe geçmesi gösteriliyor. Bu elbette suçları ile yüzleşmek istemeyen burjuvazi için anlaşılabilir bir durumdur. Dolayısıyla yapısal sorunlarının çözümünün imkansız olduğunu bilen burjuvazi, bu tip sorunları için geçici çözümler üretmeye çalışacaktır; "Kent öylesine garip kurulmuştur ki, kişi kendini işi ve eğlence gezileriyle sınırlarsa, bu kentte yıllarca yaşasa da, her gün sokağa çıksa da emekçi mahalleleriyle hatta işçilerle karşı karşıya gelmeyebilir." (ENGELS)

Sonuç olarak tüm bunlar işçi sınıfının bir sınıf olarak durumunun farkında olmasını ve bu duruma karşı çıkmasını zorunlu kılar; bu karşı oluş bireysel ve sınıf olarak farklı aşamalardan geçer. Bazıları yenik düşer, ahlaksal açıdan çöker. Dolayısıyla sarhoşluk, hırsızlık, suça yatkınlık bu bağlamda toplumsal nedenleriyle birlikte ele alınmalıdır. Aşamalardan biri bireysel isyansa, diğeri pekala makineleri kırmak olabilir. Ancak kitapta sınıf hareketinin ilk nüveleri sendikalar ve grevler olarak ele alınır. Sendikacılığın ve grevlerin asıl önemi etkinlikleri ve ekonomik kazanımları ile değil yaratılan dayanışma ve

sınıf bilinci olarak vurgulanmaktadır. Bu bağlamda "Çartizm" daha üst aşamada bir sınıf hareketi olarak ele alınıyor. İşçi hareketi dışında kalan orta sınıf aydınların, sosyalist teoriler geliştirdiklerini, ancak işçilerin küçük bir azınlığını kazanabildikleri tespitini yapıyor. Bu konuyla ilgili İngiliz sosyalistlerinin temel eksiklikleri üzerine eleştirilerinden sonra çelişkiler olgunlaştıkça işçi hareketinin sosyalizme yönelişinin zorunlu olduğunun altını çiziyor. . . .

Engels bu yapıtıyla proletaryanın yalnızca acı çeken yoksul bir sınıf olmadığını, bu durumun yanı sıra nesnelliğin onu karşı konamaz bir şekilde ileriye ittiğini, kendi kurtuluşu ve toplumun dönüşümü için savaştan başka çaresi olmayan bir sınıf olduğunu ilk söyleyenlerdendir. Bu yazıldığı dönem dikkate alınırsa kitabı özgün ve güçlü kılan temel vurgulardan birisidir. Kapitalist toplumun gerçeklerini tüm açıklığıyla gözler önüne seren Engels proletaryanın sefaletini ve umutlarını bir bütün olarak derinliğine anlatmayı başarıyor. İşçi sınıfının sadece sermayenin baskısı altında acı çeken değil insanlığa yaraşır bir yaşam için savaştan ve kapitalist kölelik

zincirlerini son halkasına kadar parçalamaya kararlı, buna gücü olan bir sınıf olarak gösteriyor. Engels giderek feci durumunun bilincine varan, çektiği acıların suçlusunu tanımaya başlayan ve bir sınıf olarak mücadele etmeyi öğrenen işçi sınıfını coşkulu bir anlatımla ele alıyor ; "İngiliz burjuvazisinin yapabileceği seçim tektir, ya cinayet suçlamaları altında ve o suçlamaya karşı egemenliğini sürdürür, ya da işçi sınıfı lehine iktidardan vazgeçer." (ENGELS)

SON SÖZ; Bu kitap her şeyin gözlemlenebilir olduğu bir çağda, kapitalizmin tüm çıplaklığıyla tarih sahnesine çıktığı bir dönemde yazılmıştır. Burjuvazinin içinden gelen, kendini işçi sınıfına adanmış, zamanın en yetkin komünistlerinden biri olan genç Engelsin eseridir. Dolayısıyla kapitalizmi ve burjuvaziyi, Marksizmi ve sosyalist mücadeleyi, sadece sanayi devrimi sonrası değil, işçi sınıfının bugünkü durumunu da anlamak, bu güne sağlıklı bir perspektifle bakabilmek isteyen herkesin yararlanabileceği bir eserdir.

"Bu kitap, insanlığın özgürleşmesi kavgasında bir kilometre taşı ve vazgeçilmez bir yapıttır" (HOBBSAWM)